

יסודות קרבן פסח

שיעור עשירי

תקיעה והלל בשחיטת הפסח

מקורות

- משנה פסחים סד.
- משנה תמיד פ"ז מ"ג
- ספרי זוטא במדבר פרק י פס' י
- ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה
- תוס' רי"ד פסחים סד. ד"ה ננעלו
- משנה פסחים צה. גמ' צה: "זה וזה טעונין... אומרים הלל"
- רש"י סד. ד"ה קראו; תוס' שם, ד"ה קראו
- מנחת חינוך מצוה שצד
- חידושי הגר"ז הל' קרבן פסח ד"ה פסחים

ספרי זוטא במדבר פרק י פס' י

על עולותיכם - אלו עולות חובה. ועל זבחיכם - זו זביחת הפסח.

ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה

רבי יעקב בר אחא בשם רבי יסא: ניתן כח בקולו של משה והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר: ממקום פלוני עד מקום פלוני כת אחת, וממקום פלוני ועד מקום פלוני כת אחת. ולא תתמה, ומה אם אבק שאין דרכו להלך את מר' והיה לאבק בכל ארץ מצרים, קול שדרכו להלך לא כל שכן. אמר רבי לוי: כשם שניתן כח בקולו של משה כך ניתן כח בקולו של פרעה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר: 'קומו צאו מתוך עמי', לשעבר הייתם עבדי פרעה מיכן והילך אתם עבדי ה'. באותה שעה היו אומרים: 'הללויה הללו עבדי ה' - ולא עבדי פרעה. תני, תמיד שיש לו נסכים תוקעין לנסכים, פסח שאין לו נסכים תוקעין לשחיטתו.

תוס' רי"ד פסחים סד. ד"ה ננעלו

ננעלו דלתות העזרה תקעו והרעו ותקעו - גרסי' בירושלמי, תני, תמיד שיש לו נסכים תוקעין לנסכיו, פסח שאין לו נסכים תוקעין על שחיטתו. פירוש, כשהיו מקריבין נסכי התמיד היו תוקעין, כדתנן בסוף משנת תמיד... ופסח שאין לו נסכים, כדתנן במנחות בפרק שתי מדות: 'כל קרבנות הציבור והיחיד טעונין נסכים חוץ מן הבכור והמעשר והפסח', היו תוקעין ומריעין ותוקעין בשחיטתו, שגם הפסח קרבן ציבור היא וטעון תקיעה.

מנחת חינוך מצוה שצד

ומבואר בפסחים דף ס"ד במשנה דבשעת שחיטת הפסח היו קוראין את ההלל, ומביאין בתוס' תוספתא דהלויים קוראים את ההלל, וכ"כ הר"מ פ"א מהל' ק"פ. והקשו בתוס', הא אמרינן בערכין אינו אומר שירה אלא על היין, והכא קא חזינן דאיכא שירה בלא נסכים, וכן גבי קידוש עזרה בשבועות וכו'. ותיצו, דאין אומרים שירה בשעת

הקרבן הקרבן אלא על היין וכו', אבל שלא בשעת הקרבה היו אומרים שירה שלא על היין בכ"ד, ע"ש. ודבריהם תמוהים מאוד, מאי מקשה הש"ס בביכורים האיך אומרים והא אין אומרים שירה אלא על היין, ודחיק לתרץ כגון שהביא י"ן, הא ביכורים הוי שלא בשעת הקרבה דאין מקריבים ביכורים כלל, ולדבריהם שלא בשעת הקרבה אומרים בכמה דוכתין שלא על היין, וצע"ג... ולולא התוספתא לא היה קשה על הש"ס אמאי לא מקשה מפסח הא אין וכו', דאפשר לפרש דלאו הלויים בלבד קורים הלל אלא כל ישראל, וזה לא מיקרי שירה דצריך י"ן. וכן כתב הצ"ח שם, דע"כ הקדימו התוס' להביא התוספתא דהלויים אומרים וע"ז קשה דאין אומרים שירה וכו' דד"ז הוא בשירת הלויים, אך כיון דהר"מ פוסק כהתוספתא דהלויים אומרים, מבואר דהש"ס שלנו אין חולק ע"ז, א"כ אמאי לא מקשה הש"ס מכאן, ותי' התוס' תמוהים מה בין פסח לביכורים דגם כן הוא שלא בשעת הקרבה, וצע"ג... והעיקר נלע"ד, כיון דמבואר בערכין סוף דף י"א דמה עולה ק"ק אף שלמים, אם כן מצות התורה דהשירה יהי רק בעולות ושלמי עצרת, ובביכורים ילפינן שם מגז"ש דטעונין שירה, ובפסח דהוא קדשים קלים ואין לנו מקרא ע"ז א"כ ודאי הלל זה לאו דאורייתא והנביאים תקנוהו, כמבואר בערבי פסחים נביאים תקנו על כל וכו' ונגאלו וכו' כמו כל יום טוב שתקנו הלל, והם תקנו דוקא הלל המצרי, אם כן זה אינו בכלל מצוה דאורייתא כלל ותקנו שלא על היין בשחיטת פסחים כי אפשר ישחטו פסחיהם וכו' ולא יאמרו הלל כמבואר שם ותקנו כעין תורה דהלויים יאמרו ההלל, אבל מה"ת אין שירה רק בקדשי קדשים ועל היין, וגם בביכורים דיש לנו גז"ש, אבל גבי פסח הוא רק תקנת נביאים. וכן גבי קידוש העיר והעזרות ל"מ בקרא, והם תקנו ותקנו שלא על היין ג"כ, ולא ק' קושית התוס' בפסחים, כן נראה ברור. אך מה אעשה שאין דעת התוס' כן ובטלה דעתי נגדם, אך דברי התוס' תמוהים כמ"ש, וצע"ג.

חידושי הגרי"ז ה"ל קרבן פסח ד"ה פסחים

והנה מדברי רש"י אנו למדין דהלל זה של שחיטת הפסח אין זה דין שיר של קרבן, רק דהוא דין בפני עצמו דפסח טעון הלל באכילתו, וע"כ אינו שייך זאת כלל ללויים רק הכתות בעצמם המקריבים אומרים אותו, דלאו שיר של קרבן הוא שיהא דינו בלויים. וקשה ע"ז מהא דתנן בערכין דף י"ב ובי"ב יום בשנה החליל מכה לפני המזבח, וקחשיב שם גם שחיטת פסח ראשון ושחיטת פסח שני, הרי דהיה גם חליל בשעת שחיטת הפסח, והרי דין חליל לכאורה לא שייך רק לדין שיר של קרבן, דנאמר בזה דינא דבעינן גם שירה בכלי, אבל אם נימא דהוא זה דין בפני עצמו של אמירת הלל בשעת עשייה, ואינו שייך כלל לדין שיר של לויים, אם כן חליל מאי בעי הכא. ועוד קשה, דהרי להדיא תנן בפסחים שם דהיו תוקעין גם בחצוצרות בשעת עשיית הפסח ... והרי דין תקיעה בחצוצרות הוא רק בשעה שהלויים אומרים שירה... אבל לפירש"י דההלל שהיו אומרים לא היה שיר של קרבן ולא הלויים היו אומרים אותו, אם כן מה עניינם של חצוצרות לכאן...

והנראה מוכרח ומבואר בזה בשיתת רש"י, דס"ל דבאמת תרי דיני איכא בשחיטת הפסח, חדא הדין דעל זבחי שלמיכם' האמור גבי חצוצרות, דקמריבין מיניה גם זבחת הפסח, ובהך ריבויא נכלל גם דין חצוצרות גם דין שיר על הקרבן הנאמר על ידי לויים כמו כל הקרבנות הנכללין בהך קרא. ועוד איכא בפסח דין מסוים של אמירת הלל, שטעון הלל בעשייתו, וכמבואר בפסחים דף צ"ה: 'אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל', וס"ל לרש"י דשני דינים נפרדים הם לגמרי, הדין דפסח טעון שיר הנאמר בקרא 'דעל זבחי' הוא דין בפני עצמו, וזה דוקא בלויים כמו כל שיר של קרבן, והדין המיוחד שיש בפסח, שטעון הלל בעשייתו, הוא דין בפני עצמו שאינו שייך כלל לדין שיר של קרבן, רק הוא אמירת הלל בעלמא כמו ההלל של שעת אכילה. ומשום הכי ס"ל לרש"י דהלל זה אינו שייך ללויים, רק הכתות בעצמם קראו את הלל בשעת שחיטה, אבל מ"מ זה עכ"פ דגם הלויים אמרו שירה בשעת שחיטת הפסח משום הדין השני שיש בשחיטת פסח, הנלמד מקרא דעל זבחי', דשחיטת פסח טעונה חצוצרות ושירה ככל הקרבנות הכתובים בפסוק זה, ומשום דין זה היה גם חליל בשעת שחיטת הפסח ואמירת השיר, ואה"נ דהחצוצרות וההלל לא היו שייכין כלל לאמירת ההלל שנאמר ע"י הכתות רק להדין שיר שנאמר אז ע"י הלויים.

המשנה מפרטת את סדר שחיטת הפסח:

הפסח נשחט בשלש כתות, שנאמר: 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל' – קהל ועדה וישראל. נכנסה כת הראשונה, נתמלאת העזרה, נעלו דלתות העזרה, תקעו הריעו ותקעו... יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שנייה, יצתה שנייה ונכנסה שלישית, כמעשה הראשונה כך

מעשה השנייה והשלישית. קראו את ההלל, אם גמרו שנו, ואם שנו שילשו, אף על פי שלא שילשו מימיהם.

[פסחים סד.]

מבואר במשנה כי שחיטת הפסח הייתה מלווה בתקיעה בחצוצרות ובקריאת ההלל.

מעין זה נעשה בשעת ניסוך היין לאחר הקרבת התמידים:

נתנו לו יין לנסך, הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות של כסף בידם, תקעו והריעו ותקעו. באו ועמדו אצל בן ארזא אחד מימינו ואחד משמאלו, שחה לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודיברו הלויים בשיר. הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם. על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה.

[תמיד פ"ז מ"ג]

גם בשחיטת הפסח וגם בשעת ניסוך היין תוקעים בחצוצרות. כמו כן, ניתן להשוות בין קריאת ההלל לבין השירה הנאמרת על ידי הלויים. עם זאת, בולט ההבדל בין הפסח לתמיד: בתמיד התקיעה והשירה נעשות בשעת ניסוך היין, ואילו בפסח – בו אין נסכים – התקיעה והלל נאמרים בשעת השחיטה.

ניתן לטעון כי הבדל זה אינו מלמד על חילוק עקרוני בין הפסח לתמיד; כעיקרון התקיעה והשירה מתקיימות בשעת ניסוך היין, אך בפסח, הואיל ואין בו נסכים, תוקעים ואומרים הלל בשעת השחיטה.

הבנה זו מבוססת על דברי הירושלמי¹:

תני, תמיד שיש לו נסכים תוקעין לנסכים, פסח שאין לו נסכים תוקעין לשחיטתו².

[ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה]

וכן מבואר בתוס' ר"ד, המביא את דברי הירושלמי וכותב:

פירוש, כשהיו מקריבין נסכי התמיד היו תוקעין... ופסח שאין לו נסכים... היו תוקעין ומריעין ותוקעין בשחיטתו, שגם הפסח קרבן ציבור היא וטעון תקיעה.

[תוס' ר"ד פסחים סד. ננעלו]

כאמור, לפי שיטה זו יש להשוות בין קריאת ההלל לבין השירה הנאמרת על ידי הלויים. מכך עולה, כי ההלל בשחיטת הפסח נאמר, בדומה לשירה על הקרבן, על ידי הלויים. וכן מבואר בתוספתא:

הלויים עומדין על דוכנן וגומרין הלל בשירה.

[תוספתא פ"ד ה"ט]

כשיטה זו נוקטים תוס', כי ההלל נאמר על ידי הלויים כשיר על הקרבן, ועל כך הם מקשים:

קשה לר"י, דאמרין בפרק אין נערכין בערכין ובכיצד מברכין: 'אין אומרים שירה אלא על היין', והכא חזינן דאיכא שירה בלא נסכים.

[תוס' סד. ד"ה קראו]

תוס' מתרצים:

ואומר ר"י, דהכי פירוש, אין אומרים שירה בשעת הקרבת קרבן אלא על היין... אבל שלא בשעת הקרבה היו אומרים שירה שלא על היין בכמה דוכתי³.

[שם]

בניגוד לדברי תוס', רש"י כותב:

קראו את ההלל – אכל כיתות קאי.

[רש"י סד. ד"ה קראו]

¹ אמנם, להלן יתבאר כי מתחילת דברי הירושלמי נראה שלא כהבנה זו.

² וכן כותב הרמב"ם [הל' קרבן פסח פ"א ה"ב].

³ המנחת חינוך [מצוה שצד] תמה על כך מדברי הגמ' בערכין [יא]. השואלת כיצד שרו על הביכורים ללא יין, ומבואר שדין 'אין אומרים שירה אלא על היין' קיים גם כאשר אין יין.

לשיטתו, ההלל נאמר על ידי שוחטי הפסח. מדבריו עולה חילוק מהותי בין קריאת ההלל לשירה הנאמרת בשעת ניסוך היין: השירה הנאמרת בשעת ניסוך היין היא חלק מדיני הקרבן⁴, ולכן היא נאמרת על ידי הלויים; קריאת ההלל בשחיטת הפסח, לעומת זאת, אינה מדיני הקרבן אלא חלק ממצות השחיטה, ולכן היא נעשית על ידי שוחטי הפסח.

הצל"ח [סד. תוס' ד"ה קראו] והמנחת חינוך [מצוה שצד] מעירים, כי לשיטה זו קושיית תוס', כיצד נאמרת שירה שלא על היין, אינה קיימת. ההלכה כי "אין אומרים שירה אלא על היין" נאמרה ביחס לשירת הלויים הנאמרת על הקרבן, ולכן הלכה זו אינה שייכת לגבי ההלל של שחיטת הפסח, שנאמר על ידי שוחטי הפסח.

הבנה זו, כי ההלל הינו הלכה ייחודית בשחיטת הפסח ואינו מדין 'שירה על הקרבן', משתמעת מדברי הירושלמי, הכותב על משנתנו המפרטת את סדר שחיטת הפסח:

רבי יעקב בר אחא בשם רבי יסא: ניתן כח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר: ממקום פלוני עד מקום פלוני כת אחת, וממקום פלוני ועד מקום פלוני כת אחת... אמר רבי לוי: כשם שניתן כח בקולו של משה כך ניתן כח בקולו של פרעה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר: 'קומו צאו מתוך עמי'. לשעבר הייתם עבדי פרעה, מיכן והילך אתם עבדי ה'. באותה שעה היו אומרים 'הללויה הללו עבדי ה' – ולא עבדי פרעה. [ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה]

בדברי הירושלמי מבואר כי גם בפסח מצרים שחיטת הפסח נעשתה בשלוש כתות, וכי גם בפסח מצרים נאמר ההלל: "הללויה הללו עבדי ה' – ולא עבדי פרעה"⁵. בתיאור זה של ההלל הנאמר בפסח מצרים, ההלל אינו 'שירה על הקרבן'⁶ אלא ביטוי למהותו של הפסח: 'ציאה מתחת סבלות מצרים והיעשות לעם ה' ולעבדיו⁷.

הבנה זו, כי ההלל בשחיטת הפסח הוא חלק בלתי נפרד ממעשה השחיטה, משתמעת גם מדברי הגמ', המבארת מניין שגם פסח שני טעון הלל בשחיטתו:

ואיבעית אימא, אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל?!

[פסחים צה:]

מדברים אלו עולה, כי קיימת שיטה הרואה את ההלל בשחיטת הפסח כחלק ממעשה שחיטת הפסח, והמבדילה בין דין זה לדין 'שיר על הקרבן'. ייתכן ולשיטה זו גם התקיעה הנאמרת בשחיטת הפסח שונה במהותה מהתקיעה הנאמרת בשעת ניסוך היין לאחר הקרבת התמידים והמוספים: התקיעה בשעת הקרבת התמידים היא חלק מהשירה הנאמרת על היין⁸, ואילו התקיעה בשעת שחיטת הפסח היא חלק מביטויי השמחה וההתרגשות על שחיטת הפסח ועל ההפיכה מעבדי פרעה לעבדי ה'⁹.

⁴ עי' בדברי הגמ' בערכין [יא.]: "תנו רבנן, השיר מעכב את הקרבן, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: אינו מעכב".
⁵ וכן מפורש בתוספתא [פ"ה ה"ח]: "אלו דברים ששווה בהן פסח מצרים לפסח דורות: פסח מצרים בג' כתות ופסח דורות כיוצא בו... פסח מצרים טעון שיר ופסח דורות טעון שיר".

⁶ בשיעור הראשון דנו האם פסח מצרים נחשב לקרבן. לפי השיטה שהוא אינו קרבן, בהכרח ההלל הנאמר בו אינו מדין שיר על הקרבן אלא מדיני הפסח. [עם זאת, יש להעיר שההלל המתואר בדברי הירושלמי לא נאמר בשעת שחיטת הפסח אלא לאחר מכן].

⁷ לפי זה, מסתבר כי ההלל יאמר על ידי שוחטי הפסח. ואכן, התוספתא כפשוטה [עמ' 562] מעיר, כי כך משתמע מלשון הירושלמי: "באותה שעה היו אומרים הללויה עבדי ה'".

⁸ עי' בחידושי הגר"ז [הל' קרבן פסח ד"ה בפסחים] המוכיח עיקרון זה מסוגיית הגמ' בערכין [יא.]: [ועי' בדברי אבן האזל [הל' תמידין ומוספין פ"ו ה"ו], ואכמ"ל].

⁹ אמנם, הספרי זוטא [במדבר י, י] לומד את התקיעה בשחיטת הפסח מפרשיית התקיעה בחצוצרות על הקרבנות: "ועל זבחי – זו זביחת הפסח".

בשולי הדברים יש להעיר, כי הגר"ז [הל' קרבן פסח ד"ה בפסחים] טוען כי לא ניתן להבין כי לשיטת רש"י הלל הוא דין בפסח בלבד, "דפסח טעון הלל בעשייתו", ואין בו כלל הלכה של 'שיר על הקרבן'. הגר"ז מביא לכך שתי ראיות:

א. המשנה [ערכין פ"ב מ"ג] אומרת, כי בשחיטת הפסח החליל היה מכה לפני המזבח. לדברי הגר"ז, חליל שייך רק ב'שיר על הקרבן', "דנאמר בזה דינא דבעינן גם שירה בכל", אך אינו שייך בהלל הנאמר כדין בפסח בלבד.

ב. במשנתנו מבואר כי תוקעים בחצוצרות בשעת שחיטת הפסח. לדברי הגר"ז, התקיעה בחצוצרות היא מדין שירה על הקרבן, ואם כן מכך עולה כי בפסח יש דין שירה על הקרבן.

בהתאם לכך מחדש הגר"ז כי לשיטת רש"י יש שני דינים בהלל בשחיטת הפסח: יש הלל מדין שירה על הקרבן, והוא נאמר על ידי הלויים, ויש הלל מדין הפסח, והוא נאמר על ידי שוחטי הפסח¹⁰.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בדין נתינת דם הפסח על גבי המזבח.

לתגובות ולהערות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל
ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

¹⁰ אמנם, הרש"ש [ערכין יא. ד"ה איני] מדייק מדברי רש"י [סוכה נ: ד"ה בשיר] כי החליל מכה בערב הפסח בשעת ניסוך היין של תמידי היום. לפי זה, לשיטת רש"י בשחיטת הפסח כלל אין דין של 'שירה על הקרבן', שכן לשיטתו שירה עלה קרבן שייכת רק כאשר יש יין, ולכן רש"י נאלץ לבאר כי החליל מכה בשעת ניסוך היין של תמיד של בין הערביים.